

Izvorni znanstveni rad
UDK 329.63 Hrv. seljačka zaštita (091) (497.5 Samobor) "19"
Primljeno 2016-08-17
Prihvaćeno za tisak 2016-09-09

DJELOVANJE HRVATSKE SELJAČKE ZAŠTITE NA
SAMOBORSKOM PODRUČJU ZA VRIJEME SAVSKE
BANOVINE, 1936. - 1939.

Danijel Vojak, Zagreb

Razdoblje političke povijesti Samobora u međuratnom razdoblju zasigurno je bilo obilježeno značajnom ulogom Hrvatske seljačke stranke i njihovih političkih predstavnika, poput Vladka Mačeka i Ljudevita Tomašića. Neuspjelo pokušaj nametanja političke vlasti putem šestosiječanjske diktature, koja je trajala od 1929. do svibanjskih parlamentarnih izbora 1935., dodatno je osnažila političko djelovanje HSS-a i na samoborskom području. U kontekstu takvih političkih prilika HSS započinje od 1936. s osnivanjem Hrvatske seljačke zaštite (dalje HSZ) u ruralnim područjima i Hrvatske građanske zaštite (dalje HGZ) u urbanim područjima kao poluvojne organizacije s ciljem zaštite rada Vladka Mačeka i HSS-a. Istraživanje djelovanja samoborske Zaštite ograničeno je na razdoblje od njenog osnivanja do Banovine Hrvatske, kada se promijenjene političke prilike uvelike (pozitivno) odražavaju na odnos državnih vlasti prema njima. Prema postojećim izvorima, u proljeće 1936. započinje djelovanje samoborske HSZ-ove postrojbe predvođene Ljudevitom Tomašićom, samoborskim HSS-ovim narodnim poslanikom. On je HSZ organizirao u četirima samoborskim općinama, a njeno brojno stanje se kretalo između 1000 i nešto više od 2000 članova. Samoborski zaštitari ponajviše su djelovali u javnosti prilikom održavanja javnih (i često komemorativnih) političkih i društvenih manifestacija te su se nametali kao organizacijsko sredstvo HSS-a u zaštititi njenog političkog utjecaja. Istodobno, Zaštitari su sve više obavljali redarstvene zadaće što ih je, između ostalog, dovelo u sukob sa Žandarmerijom. Samoborske kotarske vlasti pratile su djelovanje HSZ i u skladu s politikom nadležnih državnih vlasti u Zagrebu nastojale spriječiti njeno djelovanje u čemu su bile neuspješne zbog sve izraženije političke dominacije HSS-a. Unatoč takvom pritisku državnih vlasti, samoborska Zaštita uspjela se održati sve do uspostave Banovine Hrvatske, kada je postala službena organizacija i proširila svoje djelovanje.

Ključne riječi: Samobor, Savska banovina, Hrvatska seljačka zaštita, Hrvatska građanska zaštita

Uvod

Politička povijest samoborskog područja u prvoj polovici XX. st. zasigurno je obilježena djelovanjem političara Hrvatske seljačke stranke (dalje HSS) predvođene Stjepanom Radićem i kasnije Vladkom Mačekom. HSS-ova politička dominacija posebno će biti vidljiva u razdoblju između dva svjetska rata, kada će njihovi politički predstavnici sve uvjerljivije pobjeđivati na lokalnim i državnim (skupštinskim) izborima gotovo bez ikakve (ozbiljnije) političke opozicije. Vladko Maček nametnuo se nakon smrti Stjepana Radića kao središnji politički lider, a njegov politički značaj posebno će doći do izraza na samoborskom području, gdje će biti proglašen njegovim "počasnim građaninom". U kontekstu političkog jačanja HSS-a predvođenog Mačekom u 1930-ima dolazi od organiziranja poluvojnih postrojbi s ciljem njegove zaštite, nazvanih Hrvatska seljačka zaštita ("Mačekova garda") (dalje HSZ) i Hrvatska građanska zaštita (dalje HGZ). Jedan od ciljeva ovog istraživanja je analizirati nastanak i djelovanje HSZ na području tadašnjeg samoborskog kotara za vrijeme Savske banovine, pritom će analiza biti usmjerena i na pitanje odnosa ovih organizacija prema državnim i lokalnim vlastima. Zatim će se analizirati njena brojnost i raširenost na tom području, kao i njezini istaknuti pojedinci.

O izvorima, metodologiji

Politička povijest Samobora u razdoblju između dva svjetska rata i dalje se može smatrati nedovoljno istraženim područjem. Ukoliko se ima na umu kako je političku premoć u ovom razdoblju imala HSS, može se zaključiti kako je i aspekt poznavanja povijesti ove stranke također nedovoljno istražen. HSS-ova politička i društvena premoć na samoborskom području oslanjala se na njene organizacije, a jedna od njih bila je Hrvatska seljačka zaštita. Dosada nisu poznati znanstveni radovi koji posebno analiziraju djelovanje HSS, a posebice HSZ, na samoborskom području. Marko Bahovac u radu o političkoj povijesti Samobora u istoi-menom zborniku objavljenom 1943. gotovo i ne spominje HSS i njene organizacije¹, a sličan izostanak vidljiv je u djelu *Samobor u prošlosti i sadašnjosti*.² Iako je Danijel Vojak u posljednjem sintetskom historiografskom djelu o Samoboru analizirao djelovanje HSS-a u međuratnom razdoblju, nije istražio djelovanje HSZ.³

¹ Bahovec, Marko. 1943. "Nešto iz političke prošlosti Samobora", u: *Samobor* (pretisak iz 2004.), ur. Dragutin Feletar. Samobor: Meridijani, 221-224.

² Žeželj, Mirko. 1971. "Samobor od postanka grada do Drugog svjetskog rata", u: *Samobor u prošlosti i sadašnjosti*, ur. Dane Šijan. Samobor: Stylos, 1971., 7-129.

Upravo je taj nedostatak istraživanja političke povijesti Samobora u međuratnom razdoblju potaknuo istraživanje o djelovanju HSZ. O samom nastanku i djelovanju HSZ objavljeni su znanstveni radovi, o kojima je najopširnije pisao Željko Karaula u recentnom sintetskom djelu *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*.⁴

U radu će biti analizirani dosad neobjavljeni arhivski spisi i fondovi Hrvatskog državnog arhiva, posebice fondovi Odjeljka upravnog odjeljenja za državnu zaštitu Savske banovine i Grupe VI Odsjeka za građivo političkih stranaka i udruga. U Samoborskom muzeju čuva se dio fotografske i dokumentarne građe vezane za HSZ, koja je analizirana za potrebe ovog rada, kao i relevantna lokalna periodika i literatura.

Samoborsko područje od 1918. do 1939.

Po okončanju Prvog svjetskog rata samoborsko područje dijelilo je sudbinu drugih dijelova Hrvatske i Slavonije, te je ušlo u sastav najprije Države Srba Hrvata i Slovenaca, a zatim novoosnovanog Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevine Jugoslavije). Samoborsko područje obuhvaćalo je istoi- meni kotar koji se sastojao od trgovišta Samobor i upravnih općina Podvrh, Sv. Nedjelja i Sv. Martin pod Okićem, unutar kojih se nalazilo 20 kotarskih (poreznih) općina i 77 naselja.⁵ Upravno je samoborski kotar između 1918. i 1929. bio dio Zagrebačke oblasti, od 1929. do 1939. unutar Savske banovine, te od 1939. do 1941. unutar Banovine Hrvatske. Na ovom području je 1910. popisano 23.653 stanovnika, a sličan broj od 23.358 stanovnika popisano je deset godina kasnije, dok je prema posljednjem međuratnom popisu stanovništva iz 1931. popisano 26.598 stanovnika. Teritorijalno je najveća općina Podvrh, ujedno i najgušće naseljena, dok je najmanje naseljeno bilo područje trgovišta Samobor, s nešto manje od 3.000 stanovnika.⁶ U tom razdoblju na području samoborskog kotara prevladavalo je stanovništvo sa "srpsko-hrvatskim" jezikom i rimokatoličke vje-

³ Vojak, Danijel. 2011. "Samoborski kraj od 1914. do 1945. godine", u: *Samobor: zemljopisno - povijesna monografija*, ur. Dragutin Feletar, sv. 2. Samobor: Meridijani, 421-481.

⁴ Karaula, Željko. 2015. *Mačekova vojska: Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot infinitus, 15-28.

⁵ Manakin, Viktor. 1931. *Banovina Savska: Opći pregled*. Zagreb, 60-61.

⁶ *Političko i sudbeno razdjeljenje i repertorij prebivališta Kraljevina Hrvatske i Slavonije po stanju od 1. siječnja 1913.* Zagreb: Kr. Zemaljski statistički ured, 1913., 48-49; *Definitivni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca od 31. januara 1921. godine*. Sarajevo: Opšta državna statistika, 1932., 268-269; *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske banovine po stanju od 1. maja 1937.* Zagreb; Statistički ured u Zagrebu, 1937., 105-106.

roispovijesti.⁷ Potrebno je istaknuti kako je Samobor imao status slobodnog kraljevskog trgovišta, što je značilo da na njegovom području žive slobodni građani zajedno sa zavisnim seljacima.⁸

Samoborska politička vlast je zajedno sa stanovništvom burno pozdravila okončanje Austro-Ugarske Monarhije i ustroj nove države, Kraljevine SHS. Nova vlast nije previše utjecala na promjene u političkom vodstvu samoborske trgovišne vlasti. Tako je ljekarnik Mirko Klešćić 1919. izabran kao upravitelj trgovišta, a on sam je već u nekoliko navrata obavljao načelničku dužnost. Prvi općinski izbori u Samoboru održali su se krajem ožujka 1920., a pobijedila je Lista "udruženog građanstva" pod Mijom Noršićem i time omogućila novi mandat Mirku Klešćiću. Osam mjeseci kasnije na izborima za Ustavotvornu skupštinu svoju političku dominaciju započela je Lista Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) koja je osvojila oko 90 posto ukupnih glasova. Ovom pobjedom je dotadašnja politička dominacija pravaša - "starčevićanca" na samoborskom području zamijenjena dominacijom Radićeve stranke. Tako je H(R)SS u razdoblju do 1939. pobijedila na parlamentarnim izborima (1923., 1925), općinskim izborima (1923., 1927.) i oblasnim izborima (1927.).⁹ Atentat na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini doveo je do zaoštavanja već ionako napetih unutarnjopolitičkih prilika u Jugoslaviji. Ubrzo je slijedila reakcija kralja Aleksandra, koji je 6. siječnja 1929. uveo sustav diktature čije su se mjere odnosile na, između ostalog, ukidanje Ustava, raspuštanje Narodne skupštine, zabranu isticanja nacionalnih, vjerskih i regionalnih obilježja, a u jesen iste godine država je preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju, s novim teritorijalnim (banovinskim) uređenjem.¹⁰

Posebna presija državnih vlasti bila je usmjerena prema (istaknutim) članovima HSS-a za koje se smatralo da imaju znatnu potporu stanovništva. Zasigurno se takav pritisak odrazio na davanje ostavke načelnika Praunspergera tri mjeseca nakon uvođenja diktature, a na njegovo mjesto je postavljen Pavao Cesar, istaknuti državni službenik. Na parlamentarnim izborima u studenom 1931. uvjerljivo je pobijedio Gjuro Leušić, a odaziv birača bio je nešto viši od 61 posto.

⁷ Isto.

⁸ Luetić, Tihana. 2003. "Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 21, br. 21, 205.

⁹ Vojak, *Samoborski kraj*, 432-436; Vojak, Danijel. 2013. "Političko-upravne prilike na području samoborskog kotara za vrijeme šestosiječanjske diktature (1929.-1935.)", *Časopis za suvremenu povijest*, 45., br. 1., 120-125.

¹⁰ Goldstein, Ivo. 2008. *Hrvatska 1918. - 2008*. Zagreb: Novi Liber : Europapress holding, 103, 106; Dobrovojević, Ivana. 2006. *Državna represija u doba kralja Aleksandra 1929 - 1935*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 55; Grgić, Stipica. 2013. "Općinske uprave u vrijeme šestosiječanjske diktature", *Časopis za suvremenu povijest*, 45, br. 1, 89-117.

Zagrebačke županijske vlasti nastavile su s pokušajima kontrole samoborskog zastupstva postavljanjem i smjenom pojedinih zastupnika, kao i novog načelnika Srećka Pandića u listopadu 1932. No, najveći politički protivnik središnjim vlastima bio je HSS pod Vladkom Mačekom o kojima su samoborske kotarske vlasti izvještavala nazivajući ih "separatistima" ili "Mačekovcima", a posebno se promatralo i izvještavalo o djelovanju njihovih istaknutih lidera na ovom području, poput Ljudevita Tomašića¹¹ i Gjüre Španovića.¹²

Atentat na kralja Aleksandra u Marseilleu u listopadu 1934. bio je jedan od događaja koji je najavio i obilježio okončanje razdoblja šestosiječanjske diktature u tadašnjoj državi. Kraljeva smrt dodatno je produbila unutarnjopolitičke podjele te je postalo jasno da je diktatura bila neuspješna. Vlast je u ime maloljetnog Petra preuzelo Namjesništvo, u kojem je dominirao knez Pavle Karađorđević.¹³ Atentat u Marseilleu i njegove političke i druge posljedice odrazile su se i na samoborsku lokalnu razinu, izazivajući osudu samoborskih političara predvođenih načelnikom Pandićem. Unatoč ograničenjima u radu, HSS i njegov vođa Vladko Maček stalno su imali utjecaj i uživali potporu na ovom području. Tako je na parlamentarnim izborima u svibnju 1935. pobijedila Mačekova lista s Ljudevitom Tomašićem s osvojenih 6386 glasova (96 posto). Uvjerljiva politička pobjeda Mačekove liste na parlamentarnim svibanjskim izborima ubrzo se odrazila na općinske prilike u Samoboru. Trinaestero trgovišnih zastupnika podnijelo je sredinom rujna 1935. ostavku na položaj u zastupstvu, navodeći kao razlog nezadovoljstvo radom općinskih vlasti predvođenih načelnikom Pandićem. Sve do 4. listopada 1936., za kada su bili raspisani općinski izbori, vlast je funkcionirala isključivo upravom načelnika Pandića, bez sudjelovanja članova upravnih odbora. Na općinskim izborima bila je predložena samo jedna lista, nazvana "Sloga", koju su činili predstavnici HSS-a s nositeljem Milutinom Jurčićem, umirovljenim sudskim vijećnikom. Smjena općinske vlasti u trgovištu Samobor u korist HSS-a bila je pokazatelj snage stranke, koja je uspjela "prebroditi" zabranu

¹¹ Ljudevit Tomašić (Zagreb, 2.I.1901. - Lepoglava, 24./25. IV.1945.), političar. Završio gimnaziju u Zagrebu gdje je diplomirao filozofiju i pedagogiju (1929.) i završio učiteljsku školu (1921.). Radio je kao učitelj u Sv. Martinu na Muri, a zbog političkog djelovanja dobiva otkaz. Od 1917. priključuje se HSS-u, a zbog svog političkog djelovanja bio je zatvaran (1927.-1929.), no bio je izabran za narodnog zastupnika iz kotara Samobora (1935.) i kotara Klanjca (1938.). Živio je u Samoboru pod policijskim nadzorom (1929.-1933.), nakon čega biva prognan u Zagreb. Od 1940. postaje ravnatelj Gospodarske sloge, a za vrijeme Drugog svjetskog rata odbijao je suradnju s ustaškim vlastima i izdavao je ilegalne novine HSS-a. Zbog sudjelovanja u puču Lorković - Vokić biva uhićen i zatvoren u Lepoglavu, gdje je bio ubijen; "Tomašić, Ljudevit", *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941. - 1945.* Zagreb : Minerva, 1997., 399-400.

¹² Vojak, *Samoborski kraj*, 436-439; Vojak, *Političko-upravne prilike*, 126-144.

¹³ Dobrivojević, *Državna represija*, 82.

djelovanja za vrijeme diktature.¹⁴

Novi općinski izbori raspisani su u travnju 1938., a samoborski HSS predložio je listu predvođenu Viktorom Regovićem, koja je bila i jedina lista na izborima.¹⁵ Na slijedećim parlamentarnim izborima održanim u prosincu 1938. uvjerljivo je pobijedila lista Vladka Mačeka s osvojenih 99 posto glasova, dok je za provladinu listu Milana Stojadinovića glasovalo samo šest glasača. Nove političke prilike dogodile su se krajem kolovoza iduće godine kada je osnovana Banovina Hrvatska kao određena autonomna jedinica unutar postojeće države.¹⁶

Osnivanje i djelovanje Hrvatske seljačke zaštite i Hrvatske građanske zaštite

Neki znanstvenici osnivanje HSZ i HGZ povezuju s paravojsnim organizacijama koje je HSS osnovao za vrijeme šestosiječanjske diktature. Tako se navodi kako je 1932. u sisačkom kotaru osnovana tajna organizacija pod vodstvom Ivana Pernara¹⁷ s ciljem izdvajanja hrvatskih područja iz jugoslavenske države. Tada su osnovane slične nelegalne i (polu)vojne organizacije koje su djelovale na širom zagorskom, kalničkom i čazmanskome području. Zanimljivo je kako su se članovi tih poluvojnih organizacija tada izravno sukobljavali sa žandarmerijom. Državne vlasti pratile su djelovanje sličnih organizacija na kalničkom i čazmanskome području. U sljedećim godinama, 1934. i 1935., slične poluvojne i samoobrambene organizacije osnovane su u nekim većim hrvatskim gradovima i povezivane su s Mačekom, a imale su zadaću spriječiti širenje utjecaja ustaškog pokreta na stanovništvo.¹⁸ Nakon skupštinskih izbora 1935. kojima je

¹⁴ Vojak, *Samoborski kraj*, 439-440; Vojak, *Političko-upravne prilike*, 144-149.

¹⁵ Goldstein, *Hrvatska 1918. – 2008.*, 166.; Žeželj, *Samobor od postanka grada*, 128.-129; Vojak, *Samoborski kraj*, 440-441.

¹⁶ Goldstein, *Hrvatska 1918. – 2008.*, 187 - 191; Matković, Hrvoje. 2007. "Banovina Hrvatska", u: *Povijest Hrvata: od 1918. danas*, knj. 3 (ur. Ivo Perić). Zagreb: Školska knjiga, 94-97.

¹⁷ Ivan Pernar (Hrastina kraj Zaprešića, 3. XI. 1889. – New York, 2. IV. 1967.), političar. Završio je doktorat prava u Zagrebu, nakon čega se počeo baviti politikom u suradnji sa Stjepanom Radićem. Obavljao je dužnost narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru i Narodnoj skupštini, a bio je i jedan od potpisnika Radićeva republikanskog ustava. Teško je ranjen 1928. u atentatu na Stjepana Radića u Narodnoj skupštini u Beogradu. Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature 1929. tri je godine proveo u zatvoru u Srijemskoj Mitrovici, no za Banovine Hrvatske bio je izabran za senatora. Političku djelatnost nastavio je do 1941., kada je zatvoren u Lepoglavi. Ponovno biva zatvoren od ustaških vlasti 1944. zbog sudjelovanja u puču Vokić–Lorković, no pušten je uoči sloma NDH nakon čega je emigrirao u Austriju, a zatim u Italiju, gdje je sudjelovao u radu Jugoslavenskoga nacionalnoga odbora. Od 1948. iselio se u SAD, gdje je okupio političku emigraciju; "Pernar, Ivan", *Hrvatska enciklopedija*, dostupno na <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47690> (pristupljeno 18. lipnja 2016.).

¹⁸ Karaula, *Mačekova vojska*, 78-79; Ramet, Sabina P. 2011. "Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji", *Časopis za suvremenu povijest*, 43, br. 1, 142. 145.

okonačano razdoblje šestosiječanjske diktature i dalje je bila primjetna državna represije nad hrvatskim seljaštvom, zbog čega je vodstvo HSS-a izdalo okružnicu kojom poziva na uspostavu hrvatskih samoobrambenih jedinica. U tom političko-društvenom kontekstu osnovana je HSZ, i to ponajprije kao odred za čuvanje Vladka Mačeka zbog čega je nazivana "Mačekovom gardom". U početku je HSZ ustrojena i djelovala kao poluvojna organizacija, koju je činilo 50 pripadnika. Maček je kasnije istaknuo kako je ona osnovana kao ilegalna organizacija radi samoobrane stanovništva pred čestim nasiljem žandara. Prema nekima Maček ju je zamislio kao oblik hrvatske vojske, koja bi djelovala umjesto žandarmerijskih snaga, dok drugi njeno osnivanje povezuju s neuspjehom jugoslavenskih državnih vlasti u osiguravanju legalnog funkcioniranja državnih vlasti i osiguravanja javnog reda i mira. Nadalje, neki ističu kako je Zaštita bila "jedan od mehanizma završnog procesa hrvatske nacionalne integracije".¹⁹ Istodobno se pred državnim vlastima isticala njena uloga u suzbijanju komunističkog djelovanja na seoskim područjima. Zanimljivo je kako je Maček 1936. donio Upute kojima je osmislio ustroj HSZ. Zatim se HSZ počela širiti na brojna područja, i to pod raznim imenima, poput Hrvatske vojske, Hrvatske omladine, Hrvatske narodne obrane, Seljačke sloge - narodne zaštite. Upravo zbog sve brojnih primjera širenja ove organizacije i njenog naoružavanja, državne vlasti su od ožujka 1937. započele s primjenom izravne represivne politike prema njoj, s ciljem sprečavanja njenog djelovanja.²⁰ No, sa sve izraženijom političkom dominacijom HSS-a u državi to se povoljno odrazilo i na promjenu odnosa državnih vlasti prema ovoj organizaciji. Tako HSZ postaje službena organizacija predvođena Đukom Kamfeljem²¹, dok je u gradskim područjima bila organizirana "Hrvatska Građanska Zaštita" (dalje HGZ, op.a.). Isticalo se da je njena zadaća osiguravanje zborova i političkih sku-

¹⁹ Ramet, *Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita*, 137-138, 141; Karaula, *Mačekova vojska*, 104.

²⁰ Karaula, *Mačekova vojska*, 148-149.

²¹ Đuka Kamfelja (Šagudovac kraj Donje Stubice, 12.VIII.1895. - Dugo Selo, 8.V.1945.), političar. Završio četverogodišnju osnovnu školu, nakon čega je radio na obiteljskom imanju. Početkom 1920-ih pridružuje se HRSS-u. Uhićen je 1932., a osuđen je u Beogradu iduće godine s drugim istaknutim HSS-ovcima na godinu i pol zatvora zbog rasturanja i širenja letaka. Nakon zatvora uvjerljivo pobjeđuje na parlamentarnim izborima (1935.) i postaje dio uskog vodstva HSS-a. U početku sudjeluje u radu Gospodarske sloge, no posebno se ističe kao osnivač, organizator i zapovjednik HSZ-a i HGZ-a. Početkom Drugog svjetskog rata podnosi ostavku kao zapovjednik HSZ, te biva uhićen od ustaških vlasti i zatvoren u Staru Gradišku i Zagreb. Iz zatvora izlazi 1942., nakon čega sudjeluje kao zastupnik u radu Hrvatskog sabora, a zbog suradnje s ustašama HSS-ovci ga odbacuju. Prilikom partizanskog oslobađanja Dugog Sela u svibnju 1945. biva strijeljan; Karaula, *Mačekova vojska*, 159-165.

pova, te čuvanje dužnosnika HSS-a.²²

Za razliku od Redarstva i Žandarmerije koje su osnovane kao legalna policijska tijela na razini države, osnivanje i djelovanje HSZ i HGZ bilo je usko vezano za hrvatska područja i političko djelovanje HSS-a. Državne vlasti nastojale su ograničiti njihovo djelovanje, što je vidljivo na primjeru poteza Stojadinovićeve vlade u siječnju 1939. kada je uhićeno osam osoba iz samog vrha HSZ. Ovakvu državnu reakciju neki smatraju oblikom pooštavanja policijskog pritiska na HSS, no Maček je odmah reagirao i preuzeo odgovornost za rad uhićenih članova HSZ. Upravo u ovo vrijeme navedene postrojbe bile su naoružane i organizirane u stotinjak postrojba s više od 180.000 pripadnika.²³

Osnivanje i djelovanje Hrvatske seljačke zaštite i Hrvatske građanske zaštite na samoborskom području do Banovine Hrvatske, 1936. – 1939.

S obzirom da je samoborsko područje bilo u međuratnom razdoblju izrazito prohasesovski orijentirano, logično je pretpostaviti kako je na njegovom području djelovala HSZ. Nije poznato kada i gdje se točno osnovala HSZ na samoborskom području, no za njeno osnivanje zasigurno je značajna bila podrška središnjih tijela HSS-a. Naime, Banske vlasti Savske banovine u Zagrebu 19. svibnja 1936. utvrđuju u posebnom Izvještaju kako su prvaci “bivše” HSS od vrha stranke dobili “Uputstvo” o organiziranju “Hrvatske seljačke zaštite”. Prema istom izvještaju Zaštita bi se trebala ustrojiti kako bi branila hrvatskog seljaka i svakoga Hrvata od četničke i komunističke prijetnje terorizmom. Svaka mjesna izborna organizacija bi trebala izdvojiti mlade, ozbiljne i disciplinirane muškarce stare između 25 i 40 godina koji su već služili vojsku, a njihov broj bi trebao činiti jednu petinu izbornika određenog kotara. Rojeve i vodove sačinjavali bi ljudi iz istoga sela, vodove i satnije ljudi iz iste općine. Zadaća “Zaštitnika” bila bi patroliranje noću, kako bi se spriječili napadi na određene osobe ili na njihovu imovinu, pratila bi i provjeravala strance, i suprotstavljala se terorističkim napadima ilegalnih organizacija. Vrh HSS-a traži da se ovakve formacije organiziraju do

²² Ramet, *Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita*, 147; Colić, Mladen. 1973. *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*. Beograd: Delta-pres, 106-107; Mikulan, Krunoslav. 2003. *Povijest policije u Hrvatskoj (knjiga 1: Od začetaka do 1941.)*. Varaždinske Toplice: Tonimir, 299; Boban, Ljubo. 1974. *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928 – 1941.: Iz povijesti hrvatskog pitanja*. Zagreb: Liber, 177-178; Tuđman, Franjo. 1993. *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, sv. 2 (1929. – 1941.). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 162.

²³ Karaula, Željko. 2012. “Elaborat pukovnika Hrvatske seljačke zaštite Milana Pribanića o Hrvatskoj seljačkoj i građanskoj zaštiti iz 1948. u Hrvatskom državnom arhivu”. *Arhivski vjesnik* 55, 206-207; Colić, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, 107-108; Mikulan, *Povijest policije*, 299; Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj*, 232.

prvoga svibnja, kako bi se eventualno suprotstavile akcijama komunista.²⁴ Ubrzo nakon toga, samoborske kotarske vlasti izvijestile su 17. lipnja 1936. kako su se na ovom području organizirale “noćne patrole” što je tamošnje stanovništvo nazivalo “narodnom vojskom” i na određeni ih način povezivalo s Zaštitom.²⁵ No, već krajem srpnja 1936. samoborski kotarski predstojnik izvješćuje središnje banske vlasti u Zagrebu kako je “povjerljivo” doznao iz “krugova pristaša dr. Mačeka” da se “...dosta radi na organizovanju seljačke zaštite, kojoj bi bila svrha, da zaštićuje prvake pokreta, a i uopće svoje pristaše od napada bilo četnika bilo komunista. U slučaju da dodje do krupnijih promjena u državnom uredjenju ili pače da se desi situacija kao u god. 1918. kad je seljaštvo bilo nepripravno zatečeno događajima, trebalo bi da u takvom momentu već postoji kadar spremnih ljudi, na koje bi se mogla osloniti politička organizacija H.S.S. i koji bi je očuvali od prepada pristaša drugih političkih stranaka, u prvom redu radničkih...”²⁶

Iz ovog navoda primjetno je kako se o HSZ promišljalo kao paravojnoj organizaciji koja ne bi imala zadaću zaštite HSS-ovog vodstva, već bi trebala služiti kao organizirana oružana sila u trenucima šire političke nestabilnosti, poput rušenja tadašnje države i sl. Osim toga, u istom se izvještaju navodi kako su povod za organiziranje Zaštite bili događaji povezani s četničkim ubojstvom HSS-ovca Karla Brkljačića u travnju 1936. u ličkom Trnovcu i događajima u Kerestincu.²⁷ Potrebno je imati na umu kako se seosko stanovništvo bojalo “četničkog nasilja” što neki smatraju dodatnim “mobilizirajućim faktorom” u pristupanju Zaštiti.²⁸ Takav “strah” zasigurno je bio prisutan i kod seljaštva na samoborskom području i bio je jedan od razloga nji-

²⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Savska banovina. Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu (dalje SBODZ), sign. HR-HDA-145, kut. 20, Pov. Broj: 94/1936.

²⁵ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 21, br. 186 (Pov. Broj: 6/1936.).

²⁶ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 21, br. 23386 (Pov. Broj: 894/1936.).

²⁷ Luka Brkljačić, HSS-ov političar i zastupnik, ubijen je 9. travnja 1936. u selu Trnovcu (okolici Gospića) od četnika, što je HSS javno isticao kao političko ubojstvo što je potaknulo nemire na selu. U takvim društveno-političkim prilikama, Anton pl. Mihalović, bivši hrvatski ban i vlasnik dvorca u Kerestincu, organizirao je u tamošnjem dvorcu sastanak omladinaca Jugoslavenske radikalne zajednice, koji su bili pripadnici četničkog pokreta. Nakon što je okolno seosko stanovništvo doznalo za okupljanje “četnika” u Kerestincu, oni su se u velikom broju, spominjalo se oko 2000, okupili oko dvorca i od domaćina Mihalovića zatražili da im se predaju njegovi gosti, jer su smatrali da su se tamo okupili kako bi se spremali ubiti Mačeka na njegovom imanju u Kupincu. Mihalović je odbio popustiti i seljaci su zatim nasilno provalili u dvorac i ubili šestoricu četnika i jednog od njih teško ranili. Posljedica ovog sukoba bilo je sudsko procesuiranje nasilnih seljaka, a četničko udruženje u Samoboru bilo je krajem studenog iste godine zabranjeno odlukom samoborskih kotarskih vlasti te je članovima oduzeto oružje; HDA, Grupa VII: Atentatori, teroristi režimske i reakcionarne organizacije, (dalje Grupa VII), sign. HR-HDA-1354, br. 875 (Str. Pov. br. 26/ 1936.); “Krvavi događaji u Kerestincu”, *Samoborski list*, br. 9, 1.V. 1935., 3; Horvat, Rudolf. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Školska knjiga, 1992., 562 - 563; Karaula, *Mačekova vojska*, 57, 90-91.

²⁸ Karaula, *Mačekova vojska*, 106-107.

hovom pristupu Zaštiti.

Prvi sukob Zaštitara sa Žandarmerijom kao predstavnicima državnih vlasti dogodio se u travnju 1936. kada su Zaštitari pokušali spriječiti vjenčanje u Sv. Heleni (samoborsko područje), jer su mladoženju smatrali "jeftićevcem", tj. pristašom državnih vlasti. Kako bi spriječili djelovanje Zaštitara bilo je upućeno 50 žandara. No veći sukob je izbjegnut intervencijom bana Viktora Ružića i Mačeka.²⁹ Ovaj sukob biti će tek prvi od sličnih, no zanimljivo je istaknuti kako je na stranu Zaštitara ovom prilikom stao ban Ružić kao predstavnik državnih vlasti. No, samoborske kotarske vlasti redovito su pratile djelovanje Zaštite na samoborskom području te su izvještavale središnje Banske vlasti u Zagrebu kako procjenjuju da je oko 1000 članova samoborske Zaštite započelo s vježbanjem u srpnju 1936., radi priprema za nastup 8. kolovoza iste godine prigodom komemoracije povodom smrti Stjepana Radića. Nakon ove komemoracije primijetilo se kako su Zaštitari sve manje vježbali, a kao razlog tome se smatralo sve lošije vremenske prilike koje su otežavale vježbanje.³⁰ Isti izvještaji su isticali kako je na čelu samoborske Zaštite postavljen HSS-ov narodni poslanik Ljudevit Tomašić, koji je u javnom govoru prilikom navedenog komemorativnog defileja Zaštitara izjavio da je diktatura nad hrvatskim narodom postala nemoguća i da će Hrvati na bilo kakvo novo nasilje organizirano odgovoriti nasiljem. Smatralo se kako je Tomašić tako predstavio Hrvatsku seljačku zaštitu samoborskoj javnosti kao novu organizaciju u službi (fizičke) zaštite hrvatskoga naroda.³¹ Samoborske kotarske vlasti su se nešto kasnije žalile središnjim vlastima u Zagrebu kako su onemogućeni u djelovanju protiv njega zbog toga što ima zastupnički imunitet.³²

Samoborske kotarske vlasti su u listopadu 1936. smatrale kako bi trebao spriječiti ilegalno djelovanje Zaštite, a pritom su napomenule kako je moguće da ova organizacija prestane s radom ukoliko se do "proljeća promijeni politička situacija".³³ Takav odnos samoborskih kotarskih vlasti prema Zaštiti bio je na tragu naredbe Banske vlasti Savske banovine svim kotarskim vlastima od 12. stude-

²⁹ Karaula, *Mačekova vojska*, 97.

³⁰ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, br. 529 (Str. Pov. Broj: 17/1936.); HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, Pov. Broj: 1055/1936.

³¹ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, Pov. Broj: 1055/1936.; *Samoborski list* je opširnije izvjestio o proslavi obljetnice Stjepana Radića 8. kolovoza 1936.; pritom su napisali kako "...već rano prije zadužnica dolazio je narod u nepreglednim povorkama, selo za selom pod hrvatskim barjancima i upustio se na sajmište, odakle je pošla povorka ulicama pa na trg Kralja Tomislava. Lijepo je i dirljivo bilo vidjeti kad se narod pod svojim zastavama i prekrasnim vijencima a u narodnim nošnjama svrstao u povorku. Na čelu povorke bili su konjanici a za njima stupala je 'Narodna zaštita' (odijeli seljaka u četama) zatim glazba..."; "Slava Stjepanu Radiću!", *Samoborski list*, 15.VIII.1936., br. 16, 1.

³² HDA, Grupa VI: Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga (dalje Grupa VI), sign. HR-HDA-1364, br. 2001 (Pov. broj 618/1937.).

³³ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, br. 529 (Str. Pov. Broj: 17/1936.);

nog 1936. kojom su odredile “likvidaciju” Zaštite.³⁴ Zanimljivo je kako samoborske kotarske vlasti nisu uspješno sprečavale djelovanje Zaštite, a kao razlog tome navodile su nemogućnost prikupljanja “dovoljno osnova za efikasni sudski postupak” protiv njih. Kotarsko načelstvo u Samoboru više se usredotočilo na sakupljanje podataka o zapovjednom kadru tih formacija. Iako se vjerovalo i u to da će se formacije same raspustiti, odnosno da se od proljeća 1937. neće ponovno okupljati, kotarski je predstojnik u studenom 1936. pozvao 18 osoba za koje se smatralo da vrše zapovjedne dužnosti u Zaštiti na području sreza. Pojavilo se njih osam zajedno s Tomašićem, te im je izričito napomenuto da će vlast kažnjavati svakoga tko će biti aktivan u ovoj ilegalnoj organizaciji.³⁵ Može se primijetiti kako je posljedica ove politike bio određeni “privremeni zastoj” u radu samoborske Zaštite, no potrebno je imati na umu kako su Zaštitari i na drugim područjima ove Banovine prestajali djelovati zbog zime.³⁶

No, već na proljeće 1937. samoborske kotarske vlasti izvijestile su o nastavku djelovanja Zaštite, što je bilo u skladu s Mačekovom naredbom iz ožujka i travnja 1937. o osnivanju novih postrojbi HSZ-a.³⁷ U istom izvještaju, kotarske vlasti navode kako su Samoborci nazivali ove vojne postrojbe “hrvatska vojska” i/ili “Mačekova garda” i među njima nije vladalo jedinstveno mišljenje o njenom značenju. Tako je dio Samoboraca “frankovački nastrojenih” smatralo kako su ove vojne jedinice zamišljene kao “navalne” (ofenzivne) radi oslobođenja Hrvatske, dok ih je dio Samoboraca “pristaša Radićeve nauke” smatrao obrambenim jedinicama pred četnicima i komunistima. Samoborske kotarske vlasti bile su sklonije mišljenju “radićevskoj” strani o ulozi Zaštite savjetujući oprez u odnosu prema njoj smatrajući kako bi s povoljnim političkim prilikama iduće godine moglo doći i do prestanka njenog djelovanja.³⁸

Kotarske vlasti u Samoboru 1937. sve su više izvještavale o nelegalnom djelovanju Zaštite, ističući kako oni kao izvršni organi Gospodarske sloge običavaju zaustavljati ljude koji dolaze u Samobor prodati na sajmu i tjerati ih, ako nisu članovi Gospodarske sloge ili nisu platili članarinu. Osim toga, u nekim izvještajima kotarskih vlasti navodi se kako se zaštitari okupljaju u tzv. “divljim birtijama”, gdje održavaju sastanke i teorijske dijelove obuke po zimi. Seljaci se potiču da posjećuju ta mjesta, jer time financijski potpomažu Seljački pokret, a u suprotnom ih smatraju neprijateljima Pokreta. Sudovi dobrih ljudi služili su kao paralelna sudska vlast zbog čijeg se rada krivična djela sve rjeđe prijavljuju

³⁴ Karaula, *Mačekova vojska*, 117.

³⁵ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, Str. Pov. Broj: 21/1936.

³⁶ Karaula, *Mačekova vojska*, 113.

³⁷ Karaula, *Mačekova vojska*, 119.

³⁸ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, br. 529 (Pov. Broj: 17/1936.).

vlastima.³⁹ Osim ilegalnog djelovanja Zaštite, samoborske kotarske vlasti većinu 1937. izvještavaju o problemima u organiziranju i djelovanju Zaštite. Tako u lipnju 1937. navode kako je Zaštita “neaktivna” na samoborskom području, jer se ne primjećuje da osniva nove ogranke, niti da provodi vježbe. Razlog ovakvoj “neaktivnosti” Zaštite kotarske vlasti su vidjele u tome da je stanovništvo bilo zaokupljeno “poljskom radovima”, a posebno su istaknule i određeno neraspoloženju stanovništva i HSS-ovog političkog vrha spram rada samoborskog političkog predstavnika Tomašića, jer

“...ljudi vele da nije za njih ništa pozitivno učinio, pa se primjećuje neko nezadovoljstvo. Osim toga se čuju glasovi, da i pretsjedinik seljačke stranke dr. Maček nije zadovoljan s njegovim radom pa da mu je što više dao i ukor, a naročito radi organizacije u Sv. Martinu, koja je na predlog Tomašićev od vodstva raspuštena, a sad Tomišić ne može nove osnovati...”⁴⁰

Iz ovoga se može zaključiti kako je djelovanje Zaštite bilo u uskoj vezi, ili se može reći kako je i ovisilo, o političkoj potpori i organizaciji HSS-a na određenom području. Zanimljivo je kako su samoborske kotarske vlasti nekoliko mjeseci kasnije nastojale objasniti “pasivnost” Zaštite podređenošću drugim organizacijama HSS-a”. Nadalje se ističe kako su sami članovi Zaštite također bili članovi i ostalih organizacija Pokreta i u njima su aktivni u drugačijim oblicima, ali u slučaju potrebe, sigurno bi zauzeli stare pozicije u Zaštiti.⁴¹

Sredinom srpnja 1937. izvjestile su kako se samoborski Zaštitari pripremaju za sudjelovanje na proslavi rođendana Vladka Mačeka 16. srpnja u Zagrebu, a zanimljivo je kako se izvještavalo da se među samoborskim Zaštitarima “govorilo” o oružanom ustanku protiv državnih vlasti s ciljem “odcjepljenja Hrvatske”. Također, glasine su se odnosile i na mogućnost nasilnog oružanog obračuna Zaštitara prema svojim političkim neprijateljima što su bili pristaše Jugoslavenske

³⁹ Kao primjer djelovanja “sudova dobrih ljudi” istaknut je slučaj iz početka travnja 1937. u selu Pavučnjaku (okolica Samobora), kada su jedanaestorica “sudaca” u pretresu kuće Mladena Šilobodeca pronašli ukradenu robu za koju su ga teretili, te su ga tražili da prizna krivnju za krađu. Nakon njegovog odbijanja priznanja suci su ga vezanog sprovedili selom nekoliko sati uz “odobranje sela”. Kasnije je Šilobodec slučaj prijavio žandarmeriji koja je privela “suće”, koji su kažnjeni s 250 dinara globe ili 5 dana zatvora; HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 510, Pov. Broj: 313/1937.; HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 510, Pov. Broj: 313/1937., Pov. II. Broj: 11424/1937.; zanimljiv je i slučaj osnivanja “mesnog suda” u Rakovom potoku krajem veljače 1938. koji su činili dvanaest “suca”, a oni su tom prilikom raspravljali o smrtnoj kazni tamošnjem lovočuvaru pod optužbom da je pristupio Jugoslavenskog radikalnoj zajednici. Samoborske kotarske vlasti nastojale su provjeriti ovaj podatak i u srpnju iste godine zaključili kako ovaj “sud” (više) ne postoji; Grupa VI, sign. HR-HDA-1353., br. 641.; o ovim sudovima vidi: Leček, Suzana. 2008. “Stjepan Hefer o sudovima dobrih i poštenih ljudi”, *Scrinia Slavonica*, 8, 429-439.

⁴⁰ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 25, Str. Pov. Broj: 32/1937.

⁴¹ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 25, Str. Pov. Broj: 66/1937.

radikalne zajednice.⁴² Nekoliko tjedana kasnije sedam satnija samoborske HSZ defiliralo je središtem Samobora povodom komemoracije u čast Stjepanu Radiću, na kojoj se okupilo oko 5000 ljudi.⁴³ Ubrzo nakon toga samoborski Zaštitari sudjelovali su na posvećenju zvona kapelice u Gradni.⁴⁴ Nadalje, krajem 1937. dogodio se slučaj nasilnog obračuna Zaštitara s neistomišljenicima. Tako je početkom prosinca 1937. Dragutin Krušić, zidar iz Sv. Ivana Zeline posjetio svoga prijatelja Franju Janžeka u selu Bistrac (općina Podvrh). Budući da je Janžek u okolici poznat kao prorežimski orijentiran, pročulo se da je u selo došao "četnik". O tome je bio obaviješten Franjo Vitko iz Velike Jazbine, predsjednik Seljačke sloge, koji je vijest proslijedio satnicima HSZ-a svog i okolnih sela. Trubači su dali znak za uzbunu i članovi Zaštite okupili su se na jednom pašnjaku u Lugu – odabranom zbornom mjestu, nakon čega su s četiri satnije opkolili kuću Franje Janžeka, naoružani sjekirama i rogljama. Pozvali su vlasnika da otvori vrata i 18 je Zaštitnika u nju ušlo. Jedni su odveli Krušića na ispitivanje u kuću Đure Španovića u Samobor, dok su drugi obavili pretres kuće. U akciji je sudjelovalo oko 300 članova Zaštite pod zapovjedništvom Franje Bendekovića iz Bregane, Martina Varbančića iz Klokočevca i Franje Vitka iz Velike Jazbine. Kad su Krušića odvodili prema Samoboru, tražio ih je da ga predaju žandarskoj stanici ili općinskim stražarima, no članovi HSZ odgovorili su mu da za njih oni ne postoje, jer su oni sada vlast u Hrvatskoj. Nakon toga, krivično je prijavljeno sedam glavnih vođa sreskom načelstvu i sudu u Samoboru. Nakon saslušanja okrivljenih i svjedoka, Vitko i Jager su kažnjeni novčanom globom od 100 dinara što je jednako 5 dana zatvora, a ostali su pušteni zbog pomanjkanja dokaza.⁴⁵

Početkom 1938. samoborske kotarske vlasti započinju sa snažnijim mjerama protiv HSZ izdavanjem proglasa koji brani djelovanje i svako javno nastupanje.⁴⁶ U skladu s tim naređenjima, u veljači 1938. kažnjeno je 9 članova Seljačke zaštite iz sela Velika i Mala Rakovica.⁴⁷ Nakon toga je izviješteno kako se više nigdje ne primjećuje rad ove ilegalne organizacije.⁴⁸ No, djelovanje samoborskih Zaštitara bilo je vidljivo njihovim sudjelovanjem na javnim događajima. Tako su već uobičajeno sudjelovali 8. kolovoza 1938. prilikom komemoracije u čast Stjepana Radića u Samoboru.⁴⁹ Nešto više od dva tjedna kasnije je oko 2000 Zaštitara postrojenih u 10 četa i jednu konjaničku postrojbu sudjelovalo u svečanom dočeku Vladka

⁴² HDA, Grupa VI, sign. HR-HDA-1364, br. 662 (Pov. broj 517 - 1937.).

⁴³ HDA, Grupa VI, sign. HR-HDA-1364, br. 593 (Pov. broj 545/1937.); HDA, Grupa VI, sign. HR-HDA-1364, br. 2001 (Pov. broj 618/1937.).

⁴⁴ HDA, Grupa VI, sign. HR-HDA-1364, br. 2001 (Pov. broj 618/1937.).

⁴⁵ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 525, Pov. II. Broj: 367052/37.

⁴⁶ HAD, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 25, Str. Pov. Broj: 14/1938.

⁴⁷ HAD, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 25, Str. Pov. Broj: 12/1938.

⁴⁸ HAD, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 25, Str. Pov. Broj: 14/1938.

Mačeka u Samoboru, koji je izvršio njihov "pregled", a kasnije su Zaštitari prodefilirali središtem Samobora.⁵⁰

No, vijesti o djelovanju HSZ na samoborskom području nema sve do kraja svibnja 1939., kada se Zaštitari pojavljuju među prvim "spasiteljima" Samoboraca za vrijeme jedne od najvećih poplava na tom području. Tom prilikom su Zaštitari sudjelovali u izgradnji nasipa i ostalim najnužnijim radovima.⁵¹ Samoborski kotarski HSS je 8. lipnja iste godine posebno pohvalio trud Zaštitara u pomaganju stanovništvu za vrijeme poplave navodeći kako je to primjer kako se "narodu" može pomoći radom, a ne i novcem.⁵² Nadalje je poznato kako su neki članovi HSZ sudjelovali u obilježavanju rođendana braće Antuna i Stjepana Radiću, kao što je to bio slučaj s Nikolom Blažinovićem, "vodnikom HSZ", koji je u proslavi u selu Pavučnjak ispričao svoje osobne uspomene na braću Radić.⁵³ Zatim su samoborski Zaštitari organizirani u bataljun sudjelovali sredinom srpnja 1939. u Zagrebu prilikom proslave imendana i 60. rođendana Vladka Mačeka. Na svečanom defileu bilo je nazočno 20 bataljuna Hrvatske seljačke i građanske zaštite, a samoborski je bataljun predvodila glazbena sekcija Pučke knjižnice i čitaonice, koja je na izričitu Mačekovu želju zaustavljena pred glavnom tribinom da dalje prati mimohod ostalih bataljuna, čime joj je, prema pisanju *Samoborca*, bila "izražena posebna počast".⁵⁴ Maček je nakon ove smotre posebno pozdravio sudjelovanje Zaštite u navedenom mimohodu.⁵⁵ Samoborski odredi HSZ ponovno se pojavljuju u javnosti prilikom komemoracije Stjepanu Radiću 8. kolovoza iste godine u Samoboru, a tom prilikom postrojile su se tri satnije HSZ, koje su kasnije sudjelovale u mimohodu.⁵⁶

Brojčane procjene HSZ na samoborskom području

Brojčano stanje Zaštitara značajan je pokazatelj njihovog djelovanja. Tako su prvi izvještaji iz svibnja 1936. govorili o organiziranju satnija od 200 ljudi na strmečkom području.⁵⁷ Ubrzo nakon toga na širem samoborskom području osno-

⁴⁹ "10 godišnjica smrti Stjepana Radića", *Samoborski list*, 15.VIII.1938., br. 16, 1.

⁵⁰ HDA, Grupa VI, sign. HR-HDA-1364, br. 790 (Pov. broj 1019/1938.); HDA, Grupa VI, sign. HR-HDA-1364, br. 790 (Pb. 3040/1938.).

⁵¹ "Odjeli H.S.Z. rade...", *Samoborac*, 25.V.1939., br. 8, 1; "Katastrofalna poplava u Samoboru", *Samoborski list*, 1.VI.1939., br. 11, 1 - 3; "Bujica ruši kuće", *Samoborac*, 1.VI. 1939., br. 9, 1 - 2.

⁵² "Kotarski sastanak HSS", *Samoborac*, 15.VI.1939., br. 11, 1.

⁵³ "Naša Okolica: Proslava rođendana braće Radić", *Samoborac*, 15.VI.1939., br. 11, 3-4.

⁵⁴ "Ideja je jača od sile; Manifestacija sloge sela i grada u Zagrebu", *Samoborac*, 20.VII.1939., br. 16, 1.

⁵⁵ "Kotarski sastanak HSS", *Samoborac*, 3.VIII.1939., br. 18, 1.

⁵⁶ "Kotarski sastanak HSS", *Samoborac*, 3.VIII.1939., br. 18, 1.

⁵⁷ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 21, Str. Pov. Broj: 94/1936.

vane su nove satnije HSZ-u i to u Strmcu, Otoku, Bobovici, Lugu, Klokočevcu, Otruševcu, Medsavama, Celinama, Savrščaku, Galgovom, Horvatima, Podgrađu, Konščici i Klakama. Ukupni broj Zaštitara u kolovozu 1936. procjenjivao se na oko 1000 ljudi.⁵⁸ No, početkom 1937. izvijestilo se o broju od oko 690 članova HSZ-a. Tako je na području općina Podvrh u HSZ bilo 270 ljudi: Klokočevac, Podvrh i Bobovica sa ukupno 80 ljudi, Rude 100 ljudi, Cerje 30 ljudi, a Otok i Savrščak 60 ljudi. Konščica ima 40 Zaštitnika, kao i Horvati, Rakov Potok broji 30, Klake 45, a Molvice 35. Na području sela općine Sv. Martin pod Okićem djelovalo je 190 članova HSZ. U općini Sv. Nedjelja zabilježeno je 230 članova HSZ: sela Strmec i Zlodi daju 100, sela Prečec i Orešje 100, a samo mjesto Sv. Nedjelja 30.⁵⁹ Početkom 1938. vlast procjenjuje da HSZ u Samoborskom srezu broji 1830 članova, a u ljeto iste godine prigodom posvete zvona u Gradni je nastupalo 1500 članova Zaštite. Nakon toga se izvijestilo kako je na ovom području bilo 2455 Zaštitara.⁶⁰ No, već krajem rujna 1938. izvijestilo se kako samoborska Zaštita broji 2100 članova.⁶¹ U takvom brojčanom stanju Zaštita je na samoborskom području dočekala Banovinu Hrvatsku krajem kolovoza 1939., kada je započela nova faza u njenoj organizaciji i djelovanju.

Zaključak

Političke prilike na samoborskom području u međuratnom razdoblju bile su obilježene dominacijom HSS-a, koji je odmah nakon Prvog svjetskog rata potisnuo dotadašnji utjecaj pravaša - "starčevićanca". Jedna od organizacija koje je osnovala HSS bila je Hrvatska seljačka zaštita, osnovana kao poluvojna organizacija s ciljem zaštite rada Vladka Mačeka i HSS-a. Iako nije poznato kada je točno ona osnovana u Savskoj banovini, prve vijesti o aktivnosti HSZ na samoborskom području pojavljuju se u proljeće 1936. Na čelu samoborske Zaštite bio je postavljen HSS-ov narodni poslanik Ljudevit Tomašić, koji ju je organizirao u četirima općinama, a njeno brojno stanje se kretalo između 1000 i nešto više od 2000 članova. Istraživanje je pokazalo kako su samoborski Zaštitari djelovali kao paravojna organizacija, sudjelujući u javnim (i često komemorativnim) političkim i društvenim manifestacijama. Osim toga, istraženi su i slučajevi nasilnog "obračuna" Zaštitara sa stanovništvom, često iz političkih razloga. Potrebno je ovome pridodati kako su samoborski Zaštitari obavljali razne redarstvene zadaće zbog čega su se sukobljavali sa Žandarmerijom. Državne vlasti su putem samoborskih

⁵⁸ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 20, Str. Pov. Broj: 17/1936.

⁵⁹ HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 22, Pov. Broj: 1/1937.

⁶⁰ HAD, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 25, Str. Pov. Broj: 14/1938; HDA, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 519, Pov. II. Broj: 24819/1937.

⁶¹ HAD, SBODZ, sign. HR-HDA-145, kut. 25, Str. Pov. Broj: 57/1938.

kotarskih vlasti u početku pasivno pratile organiziranje i djelovanje Zaštite, a tek su početkom 1938. aktivnije pokušavale spriječiti i/ili ograničiti njeno djelovanje. Zbog pritiska državnih vlasti, kao i zbog nedovoljne organiziranosti HSS-a, došlo je do određene pasivnosti samoborske Zaštite, no uspela se održati sve do uspostave Banovine Hrvatske, kada je postala službena organizacija i proširila svoje djelovanje osnivanjem HGZ u Samoboru.

HRVATSKA SELJAČKA ZAŠTITA (CROATIAN PEASANT DEFENCE)
ACTIVITIES IN THE SAMOBOR AREA DURING THE SAVSKA BANOVINA
PERIOD (1936 – 1939)

By Danijel Vojak Zagreb

Summary

Samobor's political history period between the two world wars was certainly marked by the significant role of Hrvatska seljačka stranka (Croatian Peasant Party) and its political representatives, such as Vlado Maček and Ljudevit Tomašić. The unsuccessful attempt at enforcing political authority through the January 6th dictatorship lasting from 1929 till the May parliamentary elections in 1935 reinforced the political activities of HSS (Hrvatska seljačka stranka) in the Samobor area. In view of such political circumstances, HSS organizes Hrvatska seljačka zaštita (Croatian Peasant Defence; further referred to as HSZ) in rural areas beginning from 1936, and Hrvatska građanska zaštita (Croatian Civil Defence; further referred to as HGZ) in urban areas, as semi-military organizations aiming to protect the work of Vlado Maček and that of HSS. The research on Samobor Zaštita's activities is limited to the period from its establishment and up to the Banovina Hrvatska period, when the altered political circumstances influenced to a great extent the state authorities' interrelation with them in a positive way. According to existing sources, Samobor's HSZ formation begins its activities in 1936, led by Ljudevit Tomašić, Samobor's HSS people's deputy. He organized HSZ in four Samobor municipalities, and the number of members varied between 1,000 and slightly over 2,000. Samobor's security workers mostly provided their services in public when political and social manifestations were taking place (often they were of commemorative character), and they also insisted in having the role of HSS's organizational instrument in protecting its political influence. At the same time Security workers increased their number of performed duties that could be qualified as police work and, among other things, this made ground for clashes with the Žandarmerija (the official Police). Samobor county authorities kept an eye on HSZ's activities and in conformity with the politics of the competent authorities in Zagreb, they made efforts to stop HSS's influence, in which they were unsuccessful due to HSS's growing political domination. In spite of such pressure from the government authorities, the Samobor Zaštita succeeded in staying intact until the establishment of Banovina Hrvatska, when it became the official organization and extended its overall activities.

Key words: Samobor; Savska banovina; Hrvatska seljačka zaštita (Croatian Peasant Defence), Hrvatska građanska zaštita (Croatian Civil Defence)